

Innarluuteqarnermut paasinnittaaseq aamma paqumisunneq

Tiliup 2017-imi pilersinneqarneraniilli inuit innarluutillit naapittakkagut, suleqatigisartakkagut aamma pisinnaatitaaffimminnik siunnersoqqullutik saaffiginnittartut inuttut allatuulli ataqqineqarlutik pineqartarnissartik kissaatigisaraat paasisarparput.

Paasisitsiniutigisatsinni videoni peqataasartut soorlu ukunani "Ersinngitsumik innarluutiga" aamma "Suleqataavunga" qanorluuniit assigiinngitsigisunik pissutsimikkut piginnaasakillismangaluarunik tamavimmik paasineqarnissartik kiisalu inuiaqatigiinni akuerineqarlutik pineqartarnissartik kissaatigisarpaat. Allatuulli inuiaqatigiinni aningaasarsiornikkut, kulturikkut aamma inooqataanikkut kiffaangissuseqarlutik peqataanissaminnut periarfissaqartinneqarusuttarput.

Nunatsinni innarluuteqarnermut isummat, tassa Ilisimatusarfiup Tiliullu suleqatigiillutik inuiaqatigiinnik isumasiuilluni 2020-mi misissuinerani paasinarsivoq, apersorneqartut 1000-t akornanni 18 procentit nammineq innarluuteqartutut imminnut nalilertut. Tassa misissuinermi ima aperigaangatta: "Illit nammineq innarluuteqarpit?" akisut 18%-ii angertarput. Taamaalilluni apersorneqartut tallimaagaangata ataaseq innarluuteqarnerartarpoq, kisitsisillu Naalagaaffiit Peqatigiit peqqinnissaq pillugu suleqatigiiffiata (WHO)-ip naliliineranut qanipput, tassami nunarsuup inuisa 15%-ii innarluuteqaramik (World Health Organization, 2015). Aammali una maluginiagassaavoq innuttaasut 46 %ii inummik innarluutilimmik ilaqutaqarput, tassa soorlu anaana, ataata, aanaa, aataa, qatanngut, qitornaq asasarluunniit innarluuteqartuusinnavoq. Inuillu 79 procentii inummik innarluutilimmik ilisarisisaqaqarput, tassa tamangajassuatta inummik innarluutilimmik peqateqarnermik arlaatigut misilittagaqarpugut.

Inuiaqatigiinni innarluuteqarneq pilersinneqartarpoq

Innarluuteqarneq Naalagaaffiit Peqatigiit innarluutillit pillugit isumaqatigiissutaanni aalajangersimasumik nassuiarneqanngilaq, kisianni allaaserineqarpoq, tassa Innarluutillit pillugit Isumaqatigiissummut Naalagaaffiit peqataasut, soorlu Kalaallit Nunaannit 2012-imi akuerinnittut tamarmik angerpaat, innarluuteqarneq taaguutaasoq ineriartortinneqartoq. Inunnut innarluutilinnut ilaapput inuit timikkut, tarnikkut, silassorissutsimikkut imaluunniit misigissutsimikkut piginnaanikillisimasut, piginnaasanik matussusiisut allat sunneeqataanerisigut inuit allat assigalugit inuiaqatigiinni tamakkiisumik peqatasinnaanerannik akornusiisinnaasut. Tassa inuk pissutsimigut piginnaanikillisimasoq innarluuteqarnermut kisimi peqquataatinneqanngilaq, kisianni inuiaqatigiinni akimmiffiit pilersinneqartut, soorlu avatangiisini aamma inuit isummersortarneri kiisalu qisuariartarneri aalajangiisuupput inuk innarluuteqarnermik misigitinneqassapat.

Taamaasilluta inuiaqatigiinni inuttut ataasiakkaatut isummat pigiliussagut imaluunniit pitsaangitsumik innarluuteqarnermut isummertarnigut allanngortissallugit akisussaaffeqarpugut, taamatummi isumaliortaaseqarnerput inuup piginnaasakillisimasup tamakkiisumik kiffaangissuseqarluni inuiaqatigiinni allaatuulli peqataanissaanut periarfissaanut

sunniuteqarnerluttarmat. Aammali isumaliuutigisariaqarparput inuiaqatigiinni avatagiisit amerlanerpaanit peqataaffigineqarsinnaanersut imaluunniit tikikkuminartuunersut.

Innarluuteqarneq pillugu paqumisunneq

Tiliup paasisassarsiorluni Qaanaamut kiisalu Kommune Kujallermut angalanerini taakkunanilu inuit innarluutillit naapinnerini, siullerpaamik innarluuteqarneq pillugu saqqummertunik aamma misigisaqarfiusarput. Arnaq isigiarsuttunngorsimaninni pillugu siullerpaamik allat tusaasut saqqummerluni oqaluttuarpoq, isingiasuttunngorsimanini assut kanngungisimallugu, allaat ilaqtaminut ikinngutiminulluunniit isigiarsuttuunini pillugu ikioqqusarsimanani, isertuussinilu pillugu angerlarsimaffimmini kiserliortarluni. Angut aamma oqaluttuarpoq atuartuunermini allannermik atuarnermillu ilikkanngitsoorsimanini isertugaatigalugu, tassalu naqinnernik ilisarinnissinnaasimanngikkuni tamanna kanngungalugu.

Nunatsinni innarluuteqarneq eqqartorneqartillugu qanoq annertutiginera aamma erseqqissarniarneqartarpoq. Taaguutit uku ilaatigut atorneqartarput "Innorluut" aamma "innarluutillit". Innorluut atorneqartillugu erseqqissarniarneqartarpoq, inuk "akornuteqareerluni" inunngorsimasoq qularnaatsumillu tassa inuunermi sinnera ikiorneqassasoq kiisalu tapersorneqassasoq. Innarluutillillu pineqartillugit, taava inuunerup ilaani innarluuteqalersimasutut isigineqartarput, taakkulu qanoq annertutigisumik ikiorneqassanersut tapersorneqassanersullu nalilersorneqartassasut.

Inuit inuunerup ilaani innarluuteqalersimasut, soorlu napparsimanerup kingorna, ajutoornermi imaluunniit aanaartoornerup kingorna innarluuteqalernertik pillugu akueriuminaatitsisarput oqaasinnguiuminaatitsisarlutillu. Aperineqarunik qanoruna pisoqarami? Taava toqqaannaq nassuiaanatik akisarput "taamaattunngorama" (oqaratik innarluuteqalerama). Itinerusumillu nassuiaanatik nipangertarput tamatuminggalu eqqartuineq unitsiinnarlugu. Aammali inoqartarpoq piginnaanikillisasunuk imminnut innarluutilittut taajumanngitsunik, isumaqartulli inuunerup atugassarititaanik atugaqarlutik.

"Innarluuteqarnermut isummat" takutippaat, inuit 61%-iisa inuit innarluutillit pillugit pigiliutiinnakkanik isummertarsorigaat. Tassanilu 12 procentiinnai akipput taamaattoqanngtisoq. Misissuinermittaaq takutinneqarpoq inunnut tarnikkut innarluutilinnut tunuarsimaarnerusoqartartoq illuanik timikkut innarluutilinnut akuersaarnerusoqartarluni.

Nunani tamalaani misissuisarnerni aamma ersersinneqartarpoq isummat pigiliutiinnakkat inunnut innarluutilinnut nuanningitsumik tuttartut, taamatullu isummersuutitut upperinnilersartut, naggataatigullu inuttaanut pitsaanngitsumik sunniuteqarnerluttarlutik. Danmarkimi misissuinerup takutippaa, inuit innarluutillit inunnut innarluuteqanngitsunut sanilliullugit imminnut tatiginnginnerusartut soorlu suliffissarsiorniarnermi (Thulesen og Salado-Rasmussen, 2020) aamma Europarådet 2003-mi misissuinermini takutitsivoq, arnat innarluutillit tunniussaqsarinnasutut kiisalu suliffeqarnermut tunniussaqsarinnasutut naatsorsuutigineqannginnertik sunnertiffigisaraat (Beluza, 2002).

Nunatsinni immikkoortitsisarnermut suli inerteqquteqanngilaq

Inuit pisinnaatitaaffii pillugit siunnersuisoqatigiit, inuit pisinnaatitaaffii pillugit institutti aamma Inuit innarluutillit illersuisoqarfiat Tilioq saqqummersitani nalunaarusianilu assigiinngitsuni inassuteqaatigisarpaat, inatsisartut naalakkersuisullu inunnut innarluutilinnut immikkoortitsisarnerup inerteqqutinngortinneqarnissaannut inatsisilioqqullugit.

Danmarkimi 2004-mi suliffeqarnermi innarluuteqarneq peqqutigalugu immikkoortitsisarneq inerteqqutinngorlugu inatsisiliortoqarpoq, soorlu atorfinitsitsinerni aamma soraarsitsinerni immikkoortitsisoqartannginnissaa siunertaalluni.

Nunatsinni sulisitsisut sulisut 120-ni napparsimallutik sulinngitsoorsimappata soraarsissinnaangaat inerteqqutaanngilaq, Tiliumut saaffiginnissuteqartut ilagaat inuk innarluutilik, suliffimmiit soraarsitaanermi kingorna inimik attartukkaminut anisitaasoq, tassa aanaartornermi kingorna napparsimalluni uninnganermi nalaani sulisinnaasimannginnami taamaasillunilu inimut akiligassaminut malinnaasinnaajunnaarluni.

Peqataatitsineq aamma tikikkuminassuseq pillugu paasisaqarnerulerit, inuiaqatigiinnilu akimmiffiit piiarlugit

Inunnut innarluutilinnut akimmiffiusartunut tamanut paaaniarnermi malittarisassanik kiisalu aaqqiissutissanik tamatigut atorneqartuaannarsinnaasunik soqanngilaq. Inuit innarluutillit tamavimmik assigiinngitsunik pisariaqartitaqarput kiisalu inuiaqatigiinni peqataaniarunik, soorlu ilinniagaqarlutik, suliffeqalernissaminut imaluunniit namminerisamik aalajangiussisinnaallutik kulturikkut imaluunniit sunngiffimmi sammisassamut peqataaniarunik qanoq aaqqiisoqarsinnaaneranik assigiinngitsorpasuarunik siunnersuuteqarsinnaapput. Tiliumiilli assigiinngitsunik inassuteqaateqarsinnaavugut, inuit, qinikkat aamma kulturikkut suliaqartut inuiaqatigiinni peqataatitsinerunissamut tikikkuminarnerunissamullu iliuserisinnaasaannik:

- Inuttut nammineq paasisaqarnerulersinnaavutit, inuit innarluutillit pisinnaatitaaffiit tunngasunik soorlu tilioq.gl-imi ilisimasaqarfimmi saqqummersitanik atuarlutit, imaluunniit paasisitsiniutinik isiginnaarlutit.
- Kulturikkut sunngiffimmi sammisassaqaatitsisut isumaliuutigisinnaavaat neqeroortigisartik tamanut tikikkuminartuunersoq. Soorlu isaariamut majorallaqarnersoq misissorlugu, matut ammaruminaattuunersut imaluunniit matut namminneq ammarsinnaanersut? Sammisassamut paasisutissatut saqqummiussaqaq paasiuminartuunersoq? Radiokkut atuarneqarluni saqqummiunneqarpa? Nutserisussamik periafissaqarpisi? Aamma ussorsorluni nutserisinnaasoq? Timersoqatigiiffimmi meeqqat innarluutillit ilaasortaanissaminut periafissaqarpat aamma inissaqartinneqarpat?
- Sulisitsisut atorfinnut inuttassarsiuinermi kaammatuissassasut, suaassuseq, ukiut, upperisaq imaluunniit inuiaassuseq imaluunniit innarluuteqarneq apeqqutaatinnagit atorfinnut qinnuteqarsinnaasut, kiisalu sulisoqarnermi peqataatitsiumasumik politikiliussasut.
- Inatsisartut naalakkersuisullu innarluuteqarneq pillugu immikkoortitsisarneq inerteqqutinngorlugu inatsisiliussasut

Sammisami tigulaariffiit aamma annerusumik paasisaqarfigineqarsinnaasut ukuupput:

Beluza, M. 2003. Discrimination against Women with disabilities. Council of Europe Publishing.

Bonfil, I. S. og Olsen, L., 2013, Valg af Handicapbegreber gør stor forskel i (ed. Bonfil, Kirkbæk, Olsen og Tetler) Handicapforståelser: Mellem teori og praksis. København: Akademisk Forlag

Naalagaaffiit Peqatigiit, (2008= Inuit innarluutillitpillugit isumaqatigiissut. https://tilioq.gl/wp-content/uploads/2019/11/FNs_handicapkonvention_kal.pdf

Ilisimatusarfik aamma Tilioq 2020, Innarluuteqarnermut Isummat, Tilioq. 8 Daverkosen D., 2021. 4
<https://tilioq.gl/wp-content/uploads/2020/11/Tilioq-Holdninger-til-Handicap-KA-NOV20-web.pdf>

Thuesen, F. of Salado-Rasmussen J. 2020. Kapitel 4: Selvtillid, Forskelsbehandling og fysisk rum i
Thomas Bredgaard, Finn Amby, Helle Holt og Frederik Thuesen (red): Handicap og Beskæftigelse.
Fra barrierer til broer. København K: Djøf Forlag.

World Health Organization, 2015, WHO Global Disability Action Plan 2014-2021, Better health for
all people with disability. <https://www.who.int/publications/i/item/who-global-disability-action-plan-2014-2021>